

પુનઃ પ્રકાશનનું સુદ્ધ તજરાણું : 'જૈન તર્કભાષા'

ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

વસ્તુવિચારણા માટે જૈનદર્શન અનેકાન્તદૃષ્ટિ, નયભેદ, નિક્ષેપ, ભઙ્ગ, જ્ઞાનના પ્રકાર જેવાં સાધનોને 'પ્રમાણ' તરીકે કામમાં લે છે. 'પ્રમિતિ' અર્થાત્ પ્રમા (બોધ-જ્ઞાન) વિશે પળ જૈન દર્શન પોતાના આગવા સિદ્ધાન્તો ધરાવે છે. પ્રમેય અર્થાત્ પરીક્ષણીય વસ્તુ તો આ આખું જગત સહુની સમક્ષ છે જ. પ્રમિતિ અને પ્રમાણ - વસ્તુનું જ્ઞાન અને એ જ્ઞાન માટે વસ્તુપરીક્ષાની સ્વીકૃત પદ્ધતિ - એ બન્ને વ્યાખ્યાયિત થાય તો જ પ્રમેયની પરીક્ષા યોગ્ય રીતે થઈ શકે. ન્યાયદર્શને વસ્તુવિચારની પદ્ધતિ બહુ સૂક્ષ્મતાથી નિર્ધારિત કરી હતી. તર્કયુક્તિ આધારિત એ પદ્ધતિનો પછીથી સર્વ દર્શનોએ સ્વીકાર કર્યો અને પોતપોતાના સિદ્ધાન્તોના પ્રતિપાદનમાં તેનો વિનિયોગ કર્યો.

મહો. શ્રી યશોવિજયજીએ એવી તાર્કિક પદ્ધતિ આધારિત જે ગ્રન્થરત્નો આપ્યાં તેમાં 'જૈન તર્કભાષા' મુખ્ય છે. 'જ્ઞાન' (પ્રમિતિ)ના ઉપકરણ તરીકે જૈનદર્શને જે 'પ્રમાણો' સ્વીકાર્યા છે તેની તર્કબદ્ધ વિચારણા આ ગ્રન્થમાં તેમણે કરી છે. જૈન દર્શનને તાર્કિક અભિગમથી સમજવા માગતા અભ્યાસીઓ માટે આ ગ્રન્થનો અભ્યાસ અનિવાર્ય છે.

આ તર્કચિત્ર અને શાસ્ત્રસન્દર્ભોથી સમૃદ્ધ ગ્રન્થના તાત્પર્ય અને મર્મ સુધી પહોંચવું પ્રથમાભ્યાસી માટે દુષ્કર છે. એ માટે વિવેચન કે ટીકાની અપેક્ષા રહે જ. આ પ્રશિષ્ટ ગ્રન્થની ટીકાઓ આધુનિક સમયમાં વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના પટ્ટશિષ્ય આ. વિજયોદયસૂરિજીએ આ ગ્રન્થ ઉપર વિસ્તૃત ટીકા રચી છે જે તેની ગમ્ભીરતા તથા વિશદતા થકી પ્રાચીન ટીકાકારોની સ્મૃતિ કરાવે છે. ભારતીય દર્શનશાસ્ત્રના પ્રકાણ્ડ પण्डित श्रीसुखलालजीએ સંક્ષિપ્ત છતાં અભ્યાસીને અતિ ઉપકારક એવી બીજી ટીકા રચી છે. મૂળ ગ્રન્થ અને તેની આ બે ટીકાઓ વર્ષો પૂર્વે પ્રકાશિત થયાં હતાં. હમણાં જ બંને ટીકાઓ સાથે મૂળ ગ્રન્થનું પુનઃ પ્રકાશન 'જૈન ગ્રન્થ પ્રકાશન સમિતિ, યમ્મનાત' તરફથી થયું છે. આનું સમ્પાદન આ. શ્રી

શીલચન્દ્રસૂરિજીના શિષ્ય મુનિશ્રીત્રૈલોક્યમળ્ડનવિજયજીએ કર્યું છે.

આજે જૈન સાહિત્યક્ષેત્રે પુનઃ પ્રકાશનનો યુગ બેઠો છે એમ કહી શકાય. પુનઃ પ્રકાશન આવકાર્ય છે જ, કિન્તુ પૂર્વમુદ્રિત ગ્રન્થોને મિની-ઓફસેટ, ફેરોક્ષ વગેરે સાધનો દ્વારા ‘બેઠાં’ ઊતારી લઈ પુનઃ પ્રકાશન કરી દેવાય છે. લેખનયુગમાં લહિયાઓ ‘મક્ષિકાસ્થાને મક્ષિકા’ કરતા, તેમ આવાં પ્રકાશનોમાં અગાડના પ્રકાશનની ક્ષતિઓ તો કાયમ જ રહે છે અને એ જ ગ્રન્થ કે એ જ વિષય પર કોઈ નવું સંશોધનકાર્ય થયેલ હોય તેનો કશો ઉપયોગ થતો નથી. અેથીય વધારે વરવી વાત તો એ છે કે આવી રીતે ‘નકલ’ કરાયેલ ગ્રન્થના પૂર્વસમ્પાદકોનાં કે સંશોધકોનાં નામ હઠાવી પ્રકાશકો કે પ્રેરણાદાતાઓ પોતાનું નામ સમ્પાદક તરીકે છાપતાં અચકાતા નથી. એ પ્રકાશનમાં સમ્પાદક તરીકે તેમનું કોઈ યોગદાન હોતું નથી. પ્રસ્તુત પ્રકાશન પુનઃ પ્રકાશન હોવા છતાં તેમાં સમ્પાદકે આપેલું યોગદાન આપણું ધ્યાન ઁંચે છે. સમ્પાદક મુનિવરે ગ્રન્થ તથા તેની બન્ને ટીકાઓનો સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કર્યો છે અને તેના પરિપાકરૂપે શ્રીઉદયસૂરિજીકૃત ટીકાના ભાવને સ્પષ્ટ કરતાં ટિપ્પણો યત્રતત્ર ઁમેર્યા છે. આ ટિપ્પણો સમ્પાદકની સજ્જતાનો નિર્દેશ તો કરે જ છે, તે ઉપરાંત શ્રમણસંઘમાં તાર્કિક વિષયના એક ઉદીયમાન વિદ્વાન તરીકે તેમને પ્રસ્થાપિત કરે છે.

આ ગ્રન્થનું વિવરણ તથા ભાષાન્તર આનાથી પૂર્વે અન્યત્રથી પ્રકાશિત થયા છે. તેનું અવલોકન પળ સમ્પાદકે ઝીણવટથી કર્યું છે અને તેમાંના કેટલાંક ચિન્તનીય સ્થાનો વિષે પોતાનું અવલોકન એક લેખ રૂપે આ પુસ્તકમાં મૂકાય છે. ગ્રન્થના વિષયને આત્મસાત્ કરવાનો મુનિશ્રીનો પ્રયત્ન આમાં પ્રતિબિમ્બિત થાય છે.

આવા ગ્રન્થોનું મુદ્રણ અશુદ્ધિ મુક્ત રહેવું જોઈએ; અન્યથા શબ્દભેદ અને તેના પરિણામે અર્થભેદ ઁમ્મો થાય અને અન્તતોગત્વા મૂળ ગ્રન્થકારનો અભિપ્રેત અર્થ અદૃશ્ય થઈ કોઈ વિલક્ષણ તાત્પર્યની આપત્તિ થાય એવું બને. ‘જૈન તર્કભાષા’ના આનાથી પૂર્વ મુદ્રિત સંસ્કરણોમાં રહી ગયેલ આવી ભ્રમપૂર્ણ અને ભ્રમોત્પાદક અશુદ્ધિઓ પળ સમ્પાદકે સૂક્ષ્મેક્ષિકાથી શોધી છે અને દૂર કરી છે. એકાદ અપવાદ સિવાય પ્રસ્તુત પ્રકાશન અશુદ્ધિથી મુક્ત રહ્યું છે.

પં. શ્રીસુખલાલજીની રચેલી ટીકામાં આવતા ઘણાખરા શાસ્ત્રપાટો

श्रीउदयसूरिजीकृत टीकामां पण छे अेटले अेवा पाठो बन्ने टीकामां न राखतां अेक टीकामां राखी बीजीमां मात्र तेमनो निर्देश के अतिदेश करी पुनरुक्ति निवारी देवामां कशुं खोटुं नथी. सम्पादके आ संस्करणमां अे पद्धति अपनावी छे, परन्तु निर्देश/अतिदेश माटेनी सूचना टीकाना भागथी अलग जणाई आवे अे रीते आपवी जोईती हती. अे सूचनाओ फूटनोटमां, कौंसमां अथवा जुदा प्रकारना टाईपमां आपी शकात, जेथी टीका साथे भळी न जाय. कदाच सम्पादक मुनिवरनो सम्पादननो आ प्रथम प्रयास होवाथी आम बन्युं हशे.

विषयने न्याय आपवामां सम्पादक मुनिश्री सफळ रह्या छे, ते बदल मुनिश्रीने अभिनन्दन अने तर्कक्षेत्रे अेक उदीयमान विद्वान तरीके तेमनुं हार्दिक स्वागत.

जैन देरासर

नानी खाखर, कच्छ-३७०४३५